
VEFEYÂT

Edward W. Said (1935-2003)

Yirminci yüzyılın en önemli ve orijinal düşünürlerinden biri olan Edward Said, Filistinli zengin bir Hıristiyan ailenin çocuğu olarak 1 Kasım 1935'te Kudüs'te dünyaya geldi. 1911'de, o zamanlar bir Osmanlı eyaleti olan Filistin'de yaşayan babası Wadie, patlak veren Bulgaristan savaşı sebebiyle Osmanlı ordusuna yazılmamak için ABD'ye göç etmişti. 1917'de bir süre Fransa'daki Amerikan ordusuna gönüllü olarak katılan Wadie, Amerikan vatandaşı olduktan sonra Ortadoğu'ya saygın bir Protestan iş adamı olarak geri döndü ve kırtasiye malzemeleri satan bir şirket kurdu. Nasıra'da Babtist bir papazın kızıyla görücü usûlüyle gerçekleştiği izdivaçtan Edward Said dünyaya geldi.

1994'ten itibaren yazmaya başlayıp 1999'da yayınladığı *Out of Place* (Yersiz Yurtsuz) adlı biyografisinde Said, çocukluk ve gençlik dönemlerinde insanlara ve eşyaya yönelik karşı konulmaz merak duygusunu detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Disiplinli ve sıkı çalışma alışkanlığını babasından edinmişti. Yine biyografisinde her bir günü, okul döneminin başladığı ilk gün gibi algıladığını, meçhul bir yarının varlığını daima hissettiğini, sonrasında gelecek ve uzunca bir zaman devam edecek bomboş, rahat bir yaz tatilinin hayaliyle yaşadığını öğreniyoruz.

1947'de İsrail Devleti'ne yer açmak için Filistin topraklarının Araplar ve Yahudiler arasında bölünmesi sonucunda Said ve ailesi mülteci konumuna düşmüş ve Kahire'ye akrabalarının yanına göç etmişlerdi. Burada bir süre St. George's isimli bir Amerikan okuluna devam eden Said, daha sonra Victoria College'a geçti. Parlak bir öğrenci olmasına rağmen, İngiliz tarzı eğitim anlayışına sahip bu okulda isyankar tabiatından dolayı fazla barınmadı ve

1951'de okuldan atıldı. Babasının ısrarıyla ABD'ye, Massachusetts'deki özel Mount Hermon yatılı okuluna gönderildi. Burada derslerinde oldukça başarılı olan Said, okulun önde gelen öğrencileri arasına girdi. Kahire'deki İngiliz tarzı kompozisyon yazımı karşısında Amerikan yazım tarzını daha zihin açıcı ve hayal gücünü işletici bulan Said özellikle bu konuda kısa zamanda büyük mesafe kat etti. İngilizce ve Arapça dışında farklı lisanlar öğrendiği gibi, piyano çalma konusunda da yeteneğini ortaya koydu. Dünyanın önde gelen müzik okulu Juilliard School of Music'te gördüğü eğitim sonrasında piyano çalmada neredeyse profesyonel hale geldi. 30'lu yaşlarına kadar tamamen eğitimiyle meşgul olan Said, Princeton'da aldığı lisans eğitiminden sonra lisans üstü çalışmalarını Harvard'da tamamladı ve Joseph Conrad üzerine yaptığı tez çalışmasıyla doktora unvanı elde etti. 1963'ten vefatına kadar da Columbia Üniversitesi Mukayeseli Edebiyat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı.

1967'deki Arap-İsrail savaşının Arapların ağır yenilgisiyle sonuçlanması, daha sonra Filistin sorununun giderek içinden çıkılmaz bir hal alması ve sonraki yıllarda İsrail'in devlet politikası olarak Filistin halkına yönelik aşağılayıcı tavır ve uygulamalar, onun iç dünyasında ve düşüncesinde ciddi bir travma meydana getirmişti. Onun ağır eleştirilerinin hedefi sadece İsrail yönetimi olmamış, Yasir Arafat ve grubu da zaman zaman bu eleştirilerden nasiplerini almıştı.

Said'in düşünce hayatına bakıldığında, Filistin sorununun gelişimi ile onun entelektüel gelişimi arasında paralellikler göze çarpmaktadır. Doktora sonrası yaptığı çalışmalarda daha çok bilginin siyasi niteliği, bilgi-güç ilişkisi, bilginin içinden çıktığı sosyo-kültürel ortam gibi konular üzerinde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Bu yönelişi gerek yazılarında, gerekse konuşma ve konferanslarında görmek mümkündür. Fakat o, bu yöneliş ve yoğunlaşma sırasında genellemelere düşmemiş, haklıyla haksızı, suçluyla masumu daima birbirinden ayırt etmeyi bilmiştir. Bazen İsrail'deki insan hakları ihlallerini protesto için Lübnan sınırından İsrail yönetimine taş fırlatmış, bazen de İsraili ünlü müzisyen Daniel Barenboim ile ortaklaşa gerçekleştirdiği "Doğu-Batı Divanı" projesi kapsamında Ramallah mülteci kamplarındaki gençlere müzik eğitimi ve konserler vermiştir.

Son dönemlerde Oslo barış sürecine ve Yasir Arafat liderliğindeki Filistin yönetimine karşı ağır eleştirileri söz konusu idi. Amerika'nın Ortadoğu politikasını her fırsatta açık bir dille eleştirmesi, İsrail'in Filistinlilere karşı insan hakları konusundaki ihlallerini -ki bunu bir konuşmasında "kurbanın kurbanları"

şeklinde dile getirmişti- devamlı olarak kamuoyunda tenkit etmesi sebebiyle, New York'taki İsrail taraftan çevrelerin düşmanlığını kazanmıştı; fakat bundan da hiçbir zaman çekinmemişti. Nitekim zaman zaman Columbia Üniversitesi'ndeki Yahudi öğrencilerin *Columbia Spectator* isimli okul gazetesinde Said'i tezyif eden, aşağılayan yazılar yazması kampus içindeki olağan gelişmelerdendi. Bu öğrencilerin benzer tutumu, son derece küçültücü tavır ve sorular biçiminde, Said'in yaptığı konuşmalar sırasında da yaşanmıştı. Fakat o genellikle, bu gençlerin tavırlarını toyluk ve acemiliklerine vererek onların seviyesine inmemiş; verdiği cevap ve sergilediği tavırlarla sadece büyük bir düşünür değil, aynı zamanda olgun bir insan olduğunu da ispatlamıştı.

Bu eleştiri ve saldırılar, üniversite kampusu dışında çeşitli dergi ve gazeteler yoluyla da yapılmaktaydı. Hatta bir defasında İsrail'e ve Amerikan hükümetinin dış politikasına getirdiği eleştirilerden dolayı, Amerikan muhafazakar kanadı temsil eden *Commentary* dergisi, Said hakkında "terör profesörü" nitelendirmesine yer verecek kadar ileri gitmişti. Tüm bunlara rağmen Said, her ne kadar müreffeh bir Amerikan vatandaşı olarak New York'un en iyi semtlerinden birinde oturduysa da, kendisini bir parçası olarak hissettiği bu mazlum insanlar topluluğunu, yani Filistinlileri savunma noktasında sözünü ve eleştirisini hiçbir zaman esirgememiştir. 1977'de önde gelen birkaç Filistinli'nin, Yahudilerin Filistin toprakları üzerindeki tarihî iddialarını kabul etmeye hazırlandıklarını öğrendiğinde onlara şunu söylemiştir: "Onların iddialarını reddetmiyorum, fakat bu iddia daima Filistinlilerin evlerinden, yurtlarından olmaları anlamına geliyor." Buna rağmen İsrail'in varlığını da kabul etmiştir.

Edward Said, mevcut akademik disiplin anlayışının ötesine geçmekten, zaman zaman da dışına çıkmaktan çekinmeyen, edebiyat, felsefe, tarih, siyaset ve müziği birbiriyle mahirane bir şekilde harmanlayan, bazen disiplinler arası, bazen de disiplinler üstü çalışan bir düşünürdü. Devamlı farklı disiplinlerden beslenmesi, daima denenmemiş deneme cesareti göstermesi ve sınır tanımaz merakı sayesinde, dünya literatürünün en etkili eserleri arasına giren ve düşünce çevrelerinde perspektif inşa edici bir eser kabul edilen *Orientalism*'i ortaya koymuştur. 1978'de yayımlanan bu eser, kısa zamanda büyük bir yankı uyandırmış, pek çok dile tercüme edilmiştir. Bu eser sayesinde, Batı'da şarkiyatçılık ve sosyal bilimler sahası yeni bir perspektif kazanmıştır. Foucault'nun etkisiyle bilginin sadece nesnel değil, aynı zamanda siyasi nitelik taşıdığını keşfeden Said, bu eseriyle aydınlanma ve sömürgecilik arasında hiç de masumane olmayan bir işbirliğinin var olduğunu ortaya koymuştur; ve bu

tez, hem Batı'da hem de Doğu'da pek çok akademik çevrede büyük ilgi görmüş, tartışılmış ve halen de tartışılmaya devam etmektedir.

Türkçe'ye de tercüme edilen bu çalışma Batı'daki şarkiyatçılık çalışmalarının önde gelen temsilcilerinin ciddi tepkisiyle de karşılaşmıştır. Said'in ders verdiği üniversitenin yanından akan Hudson nehrinin diğer yakasındaki Princeton Üniversitesi'nden Bernard Lewis, sert tepki gösterenlerin başında yer almıştır. *The Atlantic* dergisindeki B. Lewis-E. Said tartışmaları bu manada büyük yankı uyandırmıştır. Ciddi sağlık problemleriyle mücadele ettiği dönemde dahi onunla uğraşmaya devam edenler çıkmış, akademik hayattan dışlanması, hatta Columbia Üniversitesi'nden atılması için çaba sarf edenler olmuştur. Bazı çevrelerde onun çalışmaları Batı karşıtlığı ya da Doğu-İslam savunmacılığı olarak okunmuş ve onun bu şekilde tanınmasına yol açmıştır.

Tüm bu yıpratma politikalarına karşı Said'in çevresi sadece entelektüel ve akademik dünyayla sınırlı olmamıştır. O, Amerika'nın önde gelen entelektüel şahsiyeti olmasının yanında başarılı bir opera eleştirmeni, piyanist, siyasetçi, medya uzmanı, köşe yazarı ve konuşmacı olarak da tebarüz etmiştir.

Edward Said, şüphesiz Hegel gibi bir sistem filozofu değildi; fakat çok yönlü, muğlak ve çetrefil konuları, özellikle de bilginin hangi ortamda siyasi nitelik taşıdığını izhar ve tahlil etmede üstüne yoktu. Hristiyan kökenli olmasına rağmen İslam konusunda oldukça sağlıklı ve saygın bir bakış açısına sahipti. Nitekim Amerikan medyasının İslam'ı terörizmle eş değerde gösteren yayınlarından rahatsız olduğunu yazdığı *Covering Islam* (İslam'ı Haber Yapmak) adlı kitabı, Amerikalı Müslümanların Batı'da İslam meselesi konuşulduğunda, ilk tavsiye ettikleri kitaplar arasında yer almaktadır.

Said, aynı zamanda elit akademisyenler grubunun da bir üyesiydi; fakat akademisyenliği asla bir meslek olarak görmemiş, daima kendi alanının dışındaki alanlara uzanmayı, oralardan yeni bir şeyler öğrenmeyi alışkanlık haline getirmişti. İsrarla bir entelektüelin amatör gibi hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü bir amatör ne mükafat ne de akademik kariyeri gereği bir işe başlar; aksine tamamen merak saikiyle, tecessüsünü tatmin etmek için bilginin peşinden gider. Ona göre entelektüel de hiçbir zaman bu canlılığı ve içtenliği kaybetmemelidir.

Bazı düşünürler iyi yazmaya önem verirler ve bu tercihleri sebebiyle konuşma ve öğretim yetenekleri, yazmalarına göre daha az etkili olabilir. Tersî durumda da çok etkili konuşup öğretebilmelerine rağmen yazıları daha az işlek olan düşünürler söz konusudur. Said bu iki düşünür tipinden farklı olarak,

akademisyenlikle aktivistliği iç içe görmesi sebebiyle hem iyi yazan hem de oldukça etkili konuşan ve öğrencileriyle iyi diyalog kurabilen bir düşünürdü. Bu yönüyle de öğrencilerinin gözünde bir kahraman, bir model olmuştu.

Daima öğrencilerine, her ne pahasına olursa olsun otoriteye karşı gerçeğin dile getirilmesi gerektiğini telkin ederdi. İlmî çalışma yapmanın aktivist olmanın diğer bir yüzü olduğunu, araştırmaların mutlaka haksızlığa uğrayan halkların dertlerine bir katkıda bulunması gerektiğini vurgulardı. Vaaz ederek değil, söylediklerini yaparak öğrencilerine öğretirdi.

Modern eğitim felsefesinin en önemli düşünürlerinden John Dewey, 20. yüzyılın başlarında Columbia Üniversitesi'nde "yaparak öğrenme" kavramını üretmişti. Bu kavram, ondan sonra dünyanın pek çok bölgesindeki eğitim anlayışlarında vecize haline gelmiş oldukça önemli bir kavramdır. Fakat yine aynı üniversitede, aynı yüzyılın sonunda, hatta Dewey'nin bulunduğu aynı binada Edward Said, tabiri caizse, "yaparak öğretme"yi bizzat kendi örneğiyle ve başarıyla ortaya koymuştur.

Said'in fikirleri tartışma ve eleştiriden hiçbir zaman uzak olmamıştı. Şüphesiz o eleştirilemez ya da tartışılmaz bir düşünür değildi; bir aziz hiç değildi. Fakat "güc"ün karşısında insanın yanında yer alan ve daima insanî bir duruş sergileyen, çoğunlukla da tek bir kültür ve coğrafyanın sınırlarına hap solmayıp onun ötesine geçebilen ender düşünürlerdendi. "Yersiz yurtsuz"luğu biraz da bundan kaynaklanmaktaydı. Akademisyen olsun veya olmasın herkese ve her coğrafyaya şunu ısrarla söylemeye çalıştı diyebiliriz: Haksızlık ve zulüm onarılması gereken bir durumdur, herhangi bir gerekçeyle bu konuda hiçbir aklileştirme/meşrulaştırma mekanizması kullanılamaz. İnsanlar bir savaş veya bir mücadeleyi ağır bir hezimetle kaybedebilirler veya çok kötü yönetilebilir ya da yanlış yere yönlendirilebilirler; fakat böyle bir duruma maruz kalan insanlar asla aşağılanmamalı, tuhaf ve geri kalmış mahluklar gururu olarak görülmemelidirler.

1963'den itibaren Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Said, 1990'lı yılların başında lösemi hastalığına yakalanmıştı. Devamlı olarak üniversite hastanesindeki doktorların gözetimindeydi ve kemoterapi görüyordu. Fakat buna rağmen inzivaya çekilmemiş daha çok yazmaya, konuşmaya ve eserler vermeye devam etmişti. Ancak 11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde Filistin sorununun daha da kötüye gitmesi ve Irak'ın işgali gibi üzücü gelişmelerden sonra bilinçli bir tercih yaparak, bir zamanlar girmekten hiç çekinmediği siyasi tartışmalardan elini eteğini çekerek enerjisini, bir başka sevdiği alana, müziğe yoğunlaştırmıştı.

2003'ün 25 Eylül'ünde, doğum yeri olan Kudüs'ten çok uzakta, New York'ta 66 yaşında vefat etti. Vefat ettiği gün, 40 yıl boyunca hizmet ettiği Columbia Üniversitesi'nin rektörü Lee C. Bollinger onu şu cümlelerle uğurladı: "Edward Said oldukça üstün entelektüel şahsiyete sahip birisiydi. Kendisini, bilfiil icra ettiği sanata, özellikle roman ve şiire vermişti... Yazdıklarıyla ve öğrettikleriyle biz batılları, dünyada yaşayan öteki insanlar hakkında ürettiğimiz gizli faraziyelerle yüzleşmeye zorlayarak "ben" algımızı değiştirmiştir. Onun ölümü, düşünce dünyası ve bir zihin hayatının onarıcı gücüne inananlar için telafi edilemez bir kayıp olmuştur."¹

Biz de kendisini saygıyla anıyoruz.

* * *

Dünyanın çeşitli üniversitelerinden aldığı fahri doktora unvanı ve önemli ödüllerin yanı sıra Amerika ve İngiltere'deki pek çok önde gelen akademik kuruluşun da başkanlık ve üyeliğini yapmış olan Prof. Edward Said, 36 dilde okunan pek çok esere imza atmıştır. Bu eserlerden başlıcaları şunlardır:

- *Beginnings* (New York 1975).
- *Orientalism* (New York 1978).²
- *The Question of Palestine* (New York 1979).³
- *Literature and Society* (New York 1980).
- *Covering Islam* (New York 1981).⁴
- *The World, the Text, and the Critic* (New York 1983).
- *After the Last Sky* (New York 1986).
- *Blaming Victims* (New York 1988).
- *Criticism In Society, Culture and Imperialism* (New York 1994).⁵
- *Musical Elaborations* (New York 1991).
- *The Pen and the Sword* (New York 1994).
- *Representations of the Intellectual* (New York 1994).⁶

¹ *Columbia News*, 25 Eylül 2003.

² *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Ülner (İstanbul: Metis Yayınları, 1995).

³ *Filistin Sorunu*, çev. Alev Alatlı (İstanbul: Pınar Yayınları, 1985).

⁴ *Haberlerin Ağında İslam*, çev. Alev Alatlı (İstanbul: Babil Yayınları, 2000).

⁵ *Kültür ve Emperyalizm: Kapsamlı bir Düşünsel ve Siyasal Sorgulama Çatışması*, çev. Necmiye Alpay (İstanbul: Hil Yayınları, 1995).

⁶ *Entelektüel Sürgün, Marjinal Yabancı*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995).

- *The Politics of Dispossession* (New York 1994).
- *Out of Place* (New York 1999).⁷
- *Reflections on Exile* (Cambridge, MA 2000).
- *Peace and Its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process* (New York 2003).

Seyfi Kenan

⁷ *Yersiz Yurtsuz*, çev. Aylin Ülçer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).